

60%-kal Finnország vezet), amely 2001-re várhatóan 55 millióra nő. 2002-ben az elektronikus szektorra szánt ráfordítások el fogják érni a 11 milliárd USA-dollárt. Mindent összevetve, Európa nincs – nem is lehet – megelégedve a maga részesedéseivel az elektronikai piacon. Szellemi potenciálja igencsak többre volna képes. Éppen ezért a legközelebbi években létre kellene hoznia az adatbázisok sokszintű integrált rendszerét, s egyszerűvé kellene tenni a rendszerben történő navigálást, aminek előfeltétele a legkülönbébb keresőrendszerek műszaki, technológiai, nyelvészeti stb. gátjainak lebontása és az információs zaj szintjének minimumra csökkentése.

Meglehet, hogy az iménti problémák megoldásában a FID világrészeket reprezentáló bizottságai közül az európai (FID/ROE) vállal majd oroszlan-részt. Legalábbis erre lehet következtetni a testület hosszabb távú terveinek témáiból. Jelenleg a bizottsági keretek között a következők látszanak megvalósíthatónak:

- a FID/ROE információs hálózatának tető alá hozása (Európa-ismeretek fóruma, információ-integrálás);
- új információs technológiák kifejlesztése (Európai Soknyelvű Intellektuális Keresőrendszer = EMIRS);
- ERTRANS és RETRANS néven frazeológiai fordítórendszer létesítése;

➢ az UNESCO Infoterm programjának, azaz a nemzetközi információs központok alapításának támogatása.

Ezeket az átfogó programokat annál is inkább sürgősen meg kellene valósítani, mert az európai országok egyelőre főként a saját nemzeti (nemzeti nyelvű) adatbázisainak kialakításával foglalkoznak, s emiatt kevésbé hatékony és intenzív az információhasználat. A probléma áthidalására országoként olyan „infoparkokat” kellene létesíteni, amelyek navigációs segítséget nyújtanának a nagy – mondhatni így is – összevisszaságban.

A VINITI a vázolt célok elérését egy perspektivikus, soknyelvű adatbázis-keresőrendszer kialakításával, gépi fordítórendszer megvalósításával és nemzeti internet-vademecum kiadásával kívánja segíteni.

A 21. században az európai információipar fejlesztési platformjának csúcsteljesítménye az lesz, hogy megvalósítja a Tudás fóruma európai szektorának a megfelelő technológiákkal való ellátását.

JARSKIJ, Ű. M.: VOSTOK-ZAPAD. Platforma razvitiá informacionnoj industrii v Evrope. Doroga v informacionnoe obšestvo 21-go veka. = Naučnotehničeskaâ informaciâ, 1. ser. 3. sz. 1999. p. 26–27./

(Futala Tibor)

A véleménynyilvánítás szabadsága és a nyilvános hozzáférés a hálózatokhoz

Az Európa Tanács tervezett chartája

Bevezetés

Nehéz eltúlozni annak a vitának a jelentőségét, amely jelenleg az interneten való véleménynyilvánítás szabadságáról folyik. Az egyre növekvő otthoni használat mellett nagy szerepet játszanak a köz- vagy magánpénzekből fenntartott, a közönség számára nyilvános hozzáférést nyújtó pontok. Ezek a törvény szabta keretek között teljes hozzáférést biztosítanak, mindig tudatában annak, hogy a tartalomért a szerző, a kiadó vagy más információszolgáltató a felelős, nem pedig az, aki a hozzáférés lehetőségét megteremti.

Általános aggodalom nyilvánul meg az interneten található, ártalmasnak tekintett információkkal (pornográfia, erőszak, kábítószer, robbanóanyagok) szemben. S mivel az internet nem ismer határokat, problémák merülnek fel az olyan anyagok kapcsán is, amelyek az egyik országban ugyan nem, a másokban azonban illegálisaknak

minősülnek. Voltaképpen ez utóbbi jelenti az igazi nehézséget, hiszen az első csoportba sorolt információk más médiumokon is hozzáférhetők. Az illegális és ártalmas tartalomra hivatkozással egyesek jogi és politikai intézkedéseket sürgettek, ami ugyanakkor az információs szakemberek elvi alapon álló tiltakozását váltotta ki.

A kérdéssel való foglalkozást az Európa Tanács sem kerülhette meg. Mind a 40 tagország aláírta (s 36 már ratifikálta is) az emberi jogokról szóló európai megállapodást, melynek 10. paragrafusa foglalkozik a véleménynyilvánítás szabadságával. Az Európa Tanács illetékes szervén keresztül lehetőségei szerint támogatja az internethez nyilvános hozzáférést biztosító pontok tevékenységét.

Az Európa Tanács Thesszalonikiban 1997. december 11–12-én tartott, 5. Miniszteri Konferenciája a Tömegkommunikációs Politikáról fontos do-

kumentumokat tett közzé. Aggodalmát fejezte ki azokkal szemben, akik visszaélnék a technológiával, erőszakot és türelmetlenséget terjesztenek, s nem tisztelik az emberi méltóságot. Hangsúlyozta a hálózatok önszabályozását az információ előállításainak és kezelőinek közreműködésével. Ugyanakkor megbízást adott egy, ezekkel a kérdésekkel foglalkozó tanulmány elkészítésére. A cikk e tanulmány megállapításait és az Európa Tanács chartájának tervezetét ismerteti a hálózati információhoz és kommunikációhoz való nyilvános hozzáféréstől.

Jogi és politikai megközelítés

A telekommunikációs reformintézkedések között vezették be az USA-ban a kommunikáció illendőségéről szóló jogszabályt (Communications Decency Act = CDA) 1995-ben. Ez súlyos büntetés terhe mellett megtiltotta egyértelműen ártalmas anyagok eljuttatását 18 éven aluli személyekhez. A Legfelsőbb Bíróság azonban az Amerikai Polgárjogi Unió (American Civil Liberties Union) beadványára 1997-ben alkotmányellenesnek nyilvánította a jogszabályt. Azóta más törvénnyel igyekeztek helyettesíteni a CDA-t, a bíróságok előtt azonban ez sem állta meg a helyét. Az amerikai helyzet jól mutatja, hogy alapvető nehézségek rejlenek a véleménynyilvánítás szabadsága elvének jogi eszközökkel való szabályozásában.

Az Európai Unió ugyancsak foglalkozott ezzel a problémával, de egyelőre elkerülte a fenti konfliktust. Az igazság az, hogy eddig nem is fogadott el az internet szabályozásáról direktívát, aminek szükségképpen törvényerőre kellett volna emelkednie a tagországokban.

Az európai miniszteri konferencia 1997-es bonni deklarációja foglalkozott az internet ellenőrzésének jogi eszközeivel, s rámutatott, hogy az egyes szereplőknek más-más felelősségük van a tartalom tekintetében, s világosan meg kell különböztetni az információ előállításait és közrehozóitól, a szolgáltatás nyújtóitól, közvetítőitől. Ugyanez évben az Európai Parlament szűrő és árnyékoló eszközök alkalmazását javasolta, s egy programot a szülők tájékoztatására, hogyan védhetik meg gyermekeiket az ártalmas tartalmaktól.

Az Európai Unió akcióterve négy irányt jelöl ki:

- biztonságos környezetet teremteni az interneten a tartalomipar önszabályozása révén;
- szűrő és minősítő rendszereket kifejleszteni;
- tudatosítani a családokban, iskolákban stb., hogyan lehet biztonságosan használni az internetet;
- figyelemmel kísérni a jogi helyzet alakulását.

A 2. és 3. pontra vonatkozó észrevételeket 1999 áprilisában kérték be a tagállamoktól.

Fontos fejlemény, hogy az Európai Parlament 1998-ban ajánlást fogadott el arról, *hogyan kell megvédeni a kiskorúak érdekeit és az emberi méltóságot az audiovizuális és információs szolgáltatásokban*. A dokumentum hangsúlyozza, hogy két különböző dolog az illegális és az ártalmas tartalom, amelyek más-más megközelítést kívánnak. Kiemeli az önszabályozás és felelősségvállalás szükségességét, valamint a minőségi tartalomhoz való hozzáférés előmozdítását az oktatási intézményekben és a nyilvános szolgálati helyeken.

Technikai megközelítés

Sokat foglalkoztak az interneten lévő, vitatható tartalmak problémájának nem jogi eszközökkel való megoldásáról, így pl. a szoftverbe beépített szűrőkről. A szűrés lehet pozitív is, negatív is, s elvileg nincs semmi kivétivel az előbbiben. Az internet eredményes használatához hozzátartozik, hogy a használók segítséget kapjanak a számukra szükséges információk megtalálásához.

A szűrésre több szoftver áll rendelkezésre. Ezek mindegyike bizonyos kulcsszavak, helyek, grafikai ábrák kiszűrésén alapul. (A blokkolás módszerei nem mindig világosak, s ezért előfordulhatott az a furcsa helyzet is, hogy a szoftver a saját webhelyet zárta.) Nincs is semmi probléma a szűréssel, ameddig az egyéni vagy családi használatot érinti; ha azonban egy nyilvános hozzáférési pontot szűr, akkor már felmerülhet a közösség jogainak a sérülése.

A címkézés és a minősítés elősegítheti a hatásos szűrést. Az Európai Bizottság azt javasolja az információ előállításainak, hogy lássák el kódokkal, figyelmeztető lapokkal, leíró címkékkel és életkori ajánlásokkal anyagaikat. Így a felelősség a használóra hárul az információ kiválasztásakor.

A minősítés egyfajta címkézés egy elfogadott struktúra alapján. A minősítést a Platform for Internet Content Selection (PICS = Internettartalom Szelektációs Platform) szerint végzi el már néhány szoftver, illetve tartalom-előállító. A PICS önmaga azonban nem egy minősítő rendszer, hanem egy eljárás. Lehetséges, hogy egy sor minősítő szervezet jön létre, amely a maga szempontjai szerint fogja a minősítést elvégezni, s az emberek a maguk preferenciáik szerint fognak választani közülük. Jelenleg egy nagyobb minősítő rendszer létezik, a RSACi, amelyet az amerikai Recreational Software Advisory Council (Rekreációs Szoftvertanácsadó Testület) alkotott meg. Mátixa azonban nem nagyon alkalmas az internet gazdag tartalmának feldolgozására, mert figyelmét csak a szex, az erőszak és a durva nyelvezet körére fordítja.

A minősítést azonban maguknak az előállítók-nak kell elvégezniük, mivel a webhelyek tömegére való tekintettel elképzelhetetlen, hogy egy ügy-nökség, vagy akár több ügynökség vállalkozzék erre a feladatra.

Az önszabályozó megközelítés

Nyilvánvaló, hogy a nyilvános hozzáférést szilárd és széles körben elfogadott alapelveknek kell szabályozniuk. Az önszabályozás elvének gyakorlati érvényesülésére jó példa az angol Internet Watch Foundation (Internetfigyelő Alapítvány). Ez a szervezet foglalkozik a tartalom problémáival, s fellép a szűrés és zárolás érdekében, de a használókat is felkéri, jelentsék, ha megkérdőjelezhető tartalomra bukkantak. Az információs szakemberek úgy érezhetik, hogy negatívan áll hozzá az információhoz való hozzáféréshez, s jobban megfelelne a szabad véleménynyilvánítás jogának egy pozitív megközelítés.

Jó eligazítást nyújtanak e tekintetben a különféle nemzetközi és nemzeti szervezetek állásfoglalásai. Mutatis mutandis alkalmazható az UNESCO Közkönyvtári Kiáltványa, amely ingyenes és korlátozatlan hozzáférést követel a tudáshoz, gondolathoz, kultúrához és információhoz mindenki számára. Ugyanígy az American Library Association vonatkozó dokumentumában kifejtett elvek is orientációval szolgálnak (Library Bill of Rights).

Az oktatási rendszerekben bekövetkezett változások az egyéni tanulást helyezték a középpontba. Ezért az egyéni tanulmányok forrásainak – így az internetnek is – maximális szabadságot kell nyújtaniuk a tanulónak, hogy egyéni szükségleteinek megfelelően használhassa őket. Az információs rendszereknek hasonlóképpen arra kell törekedniük, hogy maximálisan érvényesítsék a végfelhasználó autonómiáját.

Mind az oktatási, mind az információs tevékenységnek elsődendő kötelessége a tanuló/használó kiszolgálása. Néha ugyan kétséges, hogy ki is a rendszer voltaképpeni használója: a tanuló, a szülő vagy az iskolaszék, a könyvtár használója, vagy a könyvtáros alkalmazója. Elvileg azonban kétségtelen, hogy a kliens az az egyén, akinek sajátos igényeit ki kell elégíteni.

Az információs szakembernek mindig érvényesítenie kell az információ, az információhoz való hozzáférés, s az információ közvetítésének a szabadságát, és nem szabad kísérletet sem tennie az információ cenzúrázására vagy elrejtésére, hacsak az ország törvényei ezt meg nem kívánják tőle (s olyan esetekben sem, ha ez ellenkezne az általánosan elfogadott emberi jogokkal). Ezek az elvek nyújtanak szilárd alapot a nyilvános hozzáférés szabályzatainak a kidolgozásához.

A hozzáférés biztosításában követett politikát célszerű két dokumentumban szabályozni: az egyikben a fenntartó, a különféle társadalmi szervezetek számára fogalmazza meg és indokolja az internethez való nyilvános hozzáférésben követendő politikát, a másikban pedig a használó számára rögzítik röviden és világosan, mit kínál a nyilvános hozzáférési pont, s mit vár el a használótól. Szükség van az internethasználat általános elvi alapjainak a kifejtésére is. Erre vállalkozott az Európa Tanács, amikor egy charta tervezetének kidolgozását kezdte meg 1999 első felében.

A charta tervezete

A charta az Európa Tanács tagállamainak felelős szervezeteihez fordult azzal, hogy a közvetlen és közvetett cenzúra elkerülésével dolgozzanak ki és alkalmazzanak megfelelő eszközöket a hálózatok nyilvános hozzáféréseinek előmozdítására. A kormányok központi szerepet játszanak a nyilvános hozzáférés sikeres működtetésében. Elvárható tőlük, hogy az emberi és alapvető szabadságjogok védelmezőiként lépjenek fel a hálózati információ és kommunikáció terén. Közreműködésükkel (anyagi támogatás, személyzeti ellátás, szoftverfejlesztés, metaadatrendszerek a tartalom minősítésére stb.) biztosítható a nyilvános hozzáférési pontok önszabályozása.

A tervezet elismeri: aggodalomra ad okot, hogy a gyerekek könnyen hozzáférhetnek az ártalmas anyagokhoz, s interaktív kapcsolatot létesíthetnek más használókkal. Mégis, az információhoz való szabad hozzáférés elve érvényes a gyerekek esetében is. A szülőknek kell megszabniuk, hogy gyermekeik milyen internettartalmakhoz férhetnek hozzá, s ezt nyilvánosan is ki kell fejteniük. Szülői szervezetek és hasonló testületek irányelveket fogalmazhatnak meg arra vonatkozóan, milyen internethelyeket használjanak a gyerekek. Arra kell inteni őket, kerüljék a kapcsolatot más internethasználókkal. A szülők és a gyerekek kapcsolatába a nyilvános hozzáférési pontok személyzete nem avatkozhat be azon az alapon, hogy szerintük mit kellett volna a szülőnek ajánlania gyermekének.

A charta lényegében a nyilvános hozzáférési helyekhez fordul, s nem az intézmények keretében működő szolgálatokhoz. Ez utóbbiakra nézve az anyaintézmény álláspontja az irányadó. Megjegyzendő, hogy itt az intézmény céljai, tevékenységi köre által korlátozható a használat, de más szempontok szerinti korlátozás már sérti a használók jogait.

A charta egyik lényeges ajánlása, hogy a maximális hatékonyság elérése érdekében a nyilvános hozzáférési pontokat megfelelő mennyiségű és felkészültségű személyzettel kell ellátni (mű-

ködtetés, műszaki és információs problémák megoldása, a rendszer karbantartása, átjáróoldalak kifejlesztése, a helytelen vagy illegális használat megelőzése stb.).

Kétségtelen, hogy egy nyilvános hozzáférési ponton olyan zavaró jelenségek is megmutatkoznak, mint zajos vagy villódzó játékok, pornográf tartalmak, ízléstelen anyagok. Ezek használatát nehéz megakadályozni, ha nem esnek a törvény tiltása alá. Inkább a békés együttélés eszközeit kell alkalmazni, mint a közvetlen tiltást (fülhallgatók, spanyolfalak), s a személyzet csak az egyértelműen botrányos esetekben avatkozzon be.

Fontos, hogy egyértelműen tisztázza a fenntartó, a vezetés és a személyzet, milyen alapelven nyugszik a nyilvános hozzáférési pont működése. Ezeket a szervezeti és működési szabályzatban, valamint a használati szabályzatban kell rögzíteni. Ez utóbbi tulajdonképpen egy szerződésnek tekinthető a nyilvános hozzáférési pont működtetője és használója között.

A használati szabályzatban – amelyet célszerű nemcsak kézbe adni, hanem a munkaállomások

mellett ki is függeszteni – világosan meg kell mondani, hogy illegális anyagot nem szabad használni, s illegális tevékenységet nem lehet folytatni a munkaállomáson. Mégis, a szabályzat egésze legyen pozitív, s ne tiltó irányultságú, vagyis ösztönözzön az internet illendő használatára.

A charta azon az alapelven nyugszik, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága emberi jog, amely nélkülözhetetlen a politikai demokráciához, az egyéni és társadalmi fejlődéshez, a művészi és kulturális aktivitáshoz. A nyilvános kommunikációs hálózatok, mint pl. az internet, azért vannak, hogy lehetővé tegyék az információhoz való szabad hozzáférést, ugyanúgy, mint a sajtó, a rádió, a könyvkereskedés, a könyvtár és az információs központ.

/STURGES, Paul: Freedom of expression and public access to networks: The Council of Europe study and draft charter. = FID Review, 1. köt. 1. sz. 1999. p. 42–48./

(Papp István)

Információközvetítés helyett információmenedzsment a végfelhasználóknak

A potsdami *GeoForschungsZentrum* (GFZ) tudományos munkatársainak természettudományos és műszaki irodalommal, valamint külső adatbázisokból vett tényadatokkal való ellátásához a leggazdaságosabb megoldásnak az egyetemi hálózatra telepített CD-ROM adatbázisok bizonyultak. A külső adatbázisok fő hátránya a parancsvezérelt keresőnyelv, és a fejenként évi átlag 400 DEM online költség volt.

1. A kiinduló állapot

A *GeoForschungsZentrum* elődje az NDK idején is nemzetközileg elismert Zentralinstitut für Physik der Erde volt; ebből alakult 1992-ben a GFZ, amelynek ma 550 munkatársa tevékenykedik a geodézia, geológia, geofizika, geokémia és ásványtan területén.

Bár az intézet korábban is fejlett számítástechnikával rendelkezett, az NDK állambiztonsági elveinek megfelelően a munkatársak nem kaptak lehetőséget a külső elektronikus adatbázisok online igénybevételére. Kulcsszavakkal leírt igényeiket egy központi helyen kellett leadniuk, válaszul szakirodalom-jegyzéket, valamint egy halom letöltött kivonatot kaptak.

Az egyesülés után a GFZ ugyan fehér foltot jelentett a már régen hálózatba kötött NSZK-intézmények informatikai rendszerében, de éppen ezért volt egyedülállóan alkalmas egy végfelhasználói igényből kiinduló, decentralizált információs infrastruktúra-modell megvalósítására.

2. A megvalósítás módja

1993-ban a német szövetségi kutatás-fejlesztési minisztérium programot indított a természettudományos-műszaki adatbázisok elérését célzó eszközzrendszerek támogatására, 20 volt keletnémet intézetre kiterjedően. A támogató akció 3 évet ölelt fel, s beletartozott egy-egy központi információkereső munkatárs kiképzése, valamint az STN International bizonyos adatbázisainak eléréséhez szükséges eszközök biztosítása. A GFZ-nél is kineveztek egy információs felelőst, és előírták az online szolgáltatások árának betervezését az intézet költségvetésébe.

2.1 Online adatbázisok

A támogatási rendszerben meghatározták a szolgáltatót (FIZ Karlsruhe), valamint a fix áras elszámolási konstrukciót, miután a FIZ Karlsruhe